

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова</i> TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR	14-22
<i>Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich</i> DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023)	23-34
<i>Бобожонова Феруза Хаятовна</i> СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚҲЙИ ВА ҲРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ	35-40
<i>Halimov Tal'at</i> XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA)	41-45
<i>Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich</i> ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI	46-54
<i>Tilavova Shahnoza Salohitdinovna</i> MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR	55-59
<i>Жайнаров Обиджон Ҳамид Ҳғли</i> XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ҲЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ҲЗГАРИШЛАР (ФАРФОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА).....	60-64
<i>Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li</i> NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024)	65-73
<i>Umarov Baxtishod</i> SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA)..	74-79
<i>Йўлдошев Салимжон Валиевич</i> ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ҲЙИНЛАРИ	80-85
<i>Askarov Azimjon Odiljon o'g'li</i> O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI	86-91
<i>Eshchanov Hurmat Matnazarovich</i> O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI.....	92-95
<i>Azamatova Gulmira Bayirbekovna</i> O'ZBEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOIIYIQTISODIY	

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙOSIY
 ИНАТЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳаййо Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ OSHIRISH VA FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> "ETNOS", "MILLAT" TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMİY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNIFALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDA SINONIMIYA HODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLOGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Хасанов Зафар Бахтиyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРНИ АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ MASALALARI 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
MASALALARI 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

- Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich*
O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY
TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH 632-640
- Юлдошев Рустам Дилшод угли*
РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ
ПРОЦЕССЕ 641-645
- Razzakov Baxrom Abdug'afurovich*
BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH:
INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI
O'RGANISHGA MISOLIDA..... 646-650
- Salimova Shahlo Sayfulloyevna*
TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI 651-656
- Kuchkarova Arofathon*
MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH
(GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA) 657-661
- Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna*
YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA
INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI 662-669
- Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li*
PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH
ISTIQBOLLARI 670-675
- Saidova Surayyo Yarqulovna*
NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH
TAMOYILLARI 676-686
- Djalolov Furqat Fattohovich*
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH
VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI 687-691
- Niyazova Minara Baxramovna*
TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING
O'ZIGA XOS JIHATLARI..... 692-697
- Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li*
OLIY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING
PEDAGOGIK JIHATLARI 698-702
- Boboyeva Zarifa Jahonqulovna*
SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI..... 703-708
- O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich*
AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOIYILLARI..... 709-713
- Muxtshamova Parvina Zahitovna*
ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH 714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

IBN KHALDUN'S VIEWS ON SOCIETY AND SOCIAL DEVELOPMENT

Kayumova Aziza Toshmuradovna

Associate Professor of the Department of Islamic History and Source Studies,
Philosophy, Bukhara State University

Abstract. The article provides an overview of Ibn Khaldun's views on social development and societal organization. By examining historical processes and social structures, Ibn Khaldun identified patterns in state formation and mechanisms of social evolution. His concept of *asabiyyah*, interpreting social relations through the lens of ethnic and cultural belonging, is analyzed. The paper illuminates the significance of his work for contemporary understanding of social processes and their historical dynamics.

Key words: development, thinking, society, law, state, man, concept, education

IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI

Qayumova Aziza Toshmuradovna

Buxoro davlat universiteti Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Ibn Xaldunning ijtimoiy taraqqiyot va jamiyatni tashkil etish haqidagi qarashlari to'g'risida umumiy ma'lumot berilgan. Ibn Xaldunning tarixiy jarayonlar va ijtimoiy tuzilmalarni o'rganib, davlat shakllanishidagi qonuniyatlar va ijtimoiy evolyutsiya mexanizmlarini aniqlaganligi tadqiq etilgan. Shuningdek, allomaning ijtimoiy munosabatlarni etnik va madaniy mansublik nuqtai nazaridan talqin qiluvchi asabiya tushunchasi tahlil qilingan. Maqola uning ishining ijtimoiy jarayonlar va ularning tarixiy dinamikasini zamonaviy tushunishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: taraqqiyot, tafakkur, jamiyat, qonun, davlat, inson, konsepsiya, tarbiya

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N56>

Kirish. Abu Zayd Abdurahmon Ibn Xaldun o'z davrining ko'zga ko'ringan ulug' mutafakkirlaridan biri hisoblanadi. Uning boy va serqirra ilmiy salohiyatining shakllanishiga sabab bo'lgan omillar allomaning bir davlatdan boshqa davlatga, sultonlikdan amirlikka sayohati, uning ko'chib yurishi, turli xil xalqlar bilan bevosita muloqotlari natijasida to'plangan katta hayotiy va amaliy tajribasi manbalaridan iboratdir.

Ibn Xaldunning jamiyat va ijtimoiy taraqqiyot haqidagi ta'limotining shakllanishiga yunon faylasuflari asarlari ijtimoiy qarashlari, ilk o'rta asr donishmandlari xususan, Forobiy, Ibn Sino, Ibn Ro'shd va boshqalarning ijtimoiy ta'limotlari, mutaziliylar g'oyalari tashkil etadi.

Tadqiqotning usullari. Maqolani yozishda tarixiy sosiologik tahlil hujjatlarni o'rganish, qo'l yozma manbalarni qiyosiy tahlil qilish va mantiqiylik kabi ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Sharqning buyuk mutafakkirlaridan biri Ibn Xaldun shaxsini o'rganish, uning ijodiy faoliyati, madaniy-ma'naviy merosini tahlil va tajziya qilish tarixning barcha davrlarida o'rganilib kelingan, shu jumladan, Charlz Issayi, Muxsin Maxdi, Nassar Nasif, al-Makkari, Ahmed Nashat, Taxa Husayn, Muhammad Inon, Ibn Arabshoh va boshqalarning ilmiy ishlari alohida e'tiborga loyiq². Shuningdek, Ibn Xaldun ijtimoiy qarashlarining shakllanishida buyuk davlat arboblarning bildirgan fikrlari xususan, Forobiy, Ibn Sino, Ibn Ro'shd, Amir Temur, Ibn Arabshoh va boshqalarning ijtimoiy-falsafiy ta'limotlarini alohida ta'kidlash lozim. Ular Ibn Xaldunning ijtimoiy adolat, iqtisodiyot, mehnat, boshqaruv, axloq masalalariga doir konseptual yondashuvlari shakllanishida katta rol o'ynashgan.

Ibn Xaldunning ijtimoiy qarashlari G'arb olimlari U.De Slen, Frans Rozental, Silvestr de Sasi, Dj.Xammer, Yakob Greberg, Filippo de Bardi, F.Shuls, Alfred von Kremer, Lyudvig Gumplovich, Gulyelmo Fereyro, S.De Vilenois, T.Altamira, E.Bernxeym, R.Flint, D.Makdonald, U.Fishel va boshqalar tomonidan turli ijtimoiy fanlar doirasida tadqiq etilgan³. Shuningdek, XIX-XX asrlarda G'arbda makro va mikro jamiyat tuzilmalari va ijtimoiy institutlarning sosium o'rni va roli bo'yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirgan yevropalik sosiologlar, jumladan, E.Dyurkgeym, M.Veber, E.Teylor, P.Sorokin, T.Adorno, E.Xarkxeymer, Markuze, T.Parsons, E.Fromm, E.Giddens va boshqalarning asarlari, nazariy qarashlarida Ibn Xaldun ilgari surgan sosiologik g'oyalar o'ziga xos tarzda namoyon bo'lgan. Ibn Xaldun hayoti va ijodini o'rganish bo'yicha MDH olimlardan V.Bartold, A.Yakubovskiy, I.Krachkovskiy, Ye.Belyayev, N.Ivanov, S.Basiyeva, A.Ignatenko, S.Borodin, A.Gofmanlarning tadqiqotlari diqqatga sazovor.

Mamlakatimizda insonning ustuvor mavqei, jamiyatning adolatli tuzilishi, taraqqiyot tendensiyalari, ijtimoiy boshqaruv va axloq masalalari bo'yicha olimlarimizdan M.Boltayev, A.Saidov, N.Jo'rayev, M.Bekmurodov, A.Xolbekov, Q.Nazarov, Sh.Sodiqova, B.Farfiyev, B.Karimovlar o'z tadqiqotlari doirasida Ibn Xaldunning ijtimoiy jarayonlar rivojlanishini nazariy anglashga doir fikr-qarashlarini ilgari surishgan.

Muhokama. Ibn Xaldun yunon faylasuflaridan Aflotunni o'zining ustози deb bilgan [1.57]. Aflotun asarlari bilan tanishar ekan, uning davlat, siyosat, boshqaruv, ilm-fan, diniy-e'tiqod haqidagi g'oyalarini chuqur o'rganib, ularning ma'naviy nazariy izdoshi sifatida o'z zamonasining mashhur bilimdoniga aylandi [1.57].

Ibn Xaldun Aflotunning ijtimoiy taraqqiyot va inson mavqei xususidagi fikrlarini ma'qullaydi, bular:

- 1) ilohiy g'oya mohiyatini anglash;
- 2) ilohiy g'oya talablarini hayotga singdirish;
- 3) diniy va dunyoviy tafakkur va bilimlarga ega bo'lish;
- 4) ilm va san'atning biror turini egallash [1.57], to'g'ri fikr qilish malakasiga ega bo'lish;
- 5) toza, halol hissiyot vositalaridan, masalan, musiqa tovushi, tasviriy san'atdan zavq-rohat ola bilish.

Ibn Xaldun Aflotunning har bir nuqtai-nazariga e'tibor bilan yondashib uni mufassal sharhlaydi. Xususan, Aflotunning to'g'ri fikr qilish malakasiga ega bo'lish deganda biror bir hayotiy voqea tahlil chog'ida masalani avval yaxshilik nuqtai nazaridan tushuntirishga intilish,

agar bunday tushunishga imkon bo'lmasa, o'sha hodisaning yuz berganligi mohiyatini anglashga intilish, kerak degan muhim sosiologik xulosaga kelgan.

Ibn Xaldun Aflotunning “ezgulikni anglash – Xudoni anglash, ezgulik tabiatiga ega bo'lish esa yaratganning mohiyatiga tegishli bo'lish, insonning ijtimoiy o'rnini belgilashda har bir kishi o'zligini, ma'naviy borlig'ini anglashi, buning uchun esa dastavval jamiyatning uzviy qismi sifatida o'zini his etishi va eng asosiysi o'z davlatining fuqarosi bo'lishga intilishi lozim”, – deb qayd etadi [1.58]. Chunki, insonga xos bo'lgan bunday fazilatlarning barchasi Ibn Xaldunda mujassam edi.

Shu bois Ibn Xaldun tahlilida, Aflotunning ideal davlat to'g'risidagi orzulari asosida Sharq halqlari uchun ham muqaddas tamoyil bo'lgan adolat g'oyasi mujassam. Ibn Xaldun Aflotunning quyidagi fikriga alohida e'tibor qaratgani diqqatga sazovordir: “Jamiyat a'zolarining odil jamiyatdagi qonunlarga bo'ysunishi ijtimoiy taraqqiyotning asosiy garovidir. Qayerdagi, qonunlar hokim ustidan hukmron bo'lsa, hokimlar esa qonunga qul bo'lsa, o'sha davlat gullab yashnaydi. Agar davlat qonunlar ustidan yaroqsiz hokimiyatni o'rnatib qo'yadigan bo'lsa, u holda qonun hech qanday foyda bermaydi, aksincha, davlat uchun juda katta ham moddiy, ham ma'naviy zarar keltiradi”, – deb ta'kidlaydi. Uning fikricha, iqtisodiyot rivoji davlatning gullab yashnashi yoki tanazzul omili hisoblanadi” [1.62]. Ibn Xaldun iqtisodiyotni inson ijtimoiy va moddiy xavfsizligini belgilovchi mezon va asos deb biladi.

Ibn Xaldun sosiologik qarashlarining aniqligi va tizimiyligi, mantiqiy qurilishi, har bir jarayonga aniq tarixiy nuqtai nazardan bergan baholari, ijtimoiy yondashuv va fikrlari o'z davriga nisbatan ancha ilgarilab ketgani uning madaniy merosini o'rganishning muhimligini ko'rsatadi. Mutafakkir hokimiyatning siyosiy shakllariga ta'rif berib, o'rta asrlardagi qabilaviy tuzilishga ega bo'lgan arab-musulmon idora usulini tahlil qilish asnosida muhim xulosalarga kelgan. Uning fikricha, “Hokimiyat inson uchun tabiiy ehtiyojgina bo'lmay, balki jamiyatning barqaror amal qilish zaruriyati hamdir” [1.108]. Ibn Xaldun har qanday tarixiy voqeelikka ijtimoiy tus berib, ijtimoiy mohiyat ildizlarini ochish orqali o'sha davr mohiyatiga, ijtimoiy-siyosiy muhitga, turmush tarziga baho beradi.

Ibn Xaldun yunon faylasuflaridan farqli o'laroq, hokimiyat turlarini musulmon davlatlarida tarqalgan xalifalik, amirlik, sultonlik kabi shakllarga ajratgan. Mutafakkir fikricha, davlatchilik ijtimoiy hodisa sifatida shariat qarashlariga mos ravishda hammaning diniy va dunyoviy manfaatlarini himoya qiladi. Shuningdek, uning g'oyalari qomusiy donishmand Arastu ta'sirida yo'g'irilganligini ham e'tirof etish joizdir [2.53]. Zero, Arastu o'z davridagi mavjud stratifikasion, ya'ni ijtimoiy tabaqalashuv tartiblarini qo'llab quvvatlagan. Uning fuqaro va adolatli davlat xususidagi qarashlari asosida Ibn Xaldun komil inson tarbiyasi konsepsiyasini ishlab chiqqani diqqatga sazovor. Unga ko'ra, komil inson jamiyat tartibotlariga ehtiromli, xalqi uchun vatanparvar, o'z davlati ijtimoiy, siyosiy tuzumiga sadoqatli shaxsdir. Binobarin, komil fuqaro tarbiyasi doimo har tomonlama mukammal davlat tartibotini yuzaga keltirishdan boshlanadi.

Komillik tizimidagi “davlat-fuqaro-inson” tartiboti Ibn Xaldunning davlat va jamiyatni mukamallashdan iborat murakkab jarayon, degan sosiologik konsepsiyasini tashkil etadi. U jamiyat a'zolarining ma'naviy-mafkuraviy tarbiyasi masalasida davlat rolini ustuvor, deb hisoblaydi. Jamiyatning tarbiyaviy vazifasi ayrim shaxslar yoki alohida guruhlar qo'lga topshirib qo'yilmasligi lozim. Shuningdek, mutafakkir o'z qarashlarida davlat va jamiyatning maqsadlari mushtarak, ya'ni umumiy bo'lgan holdagina tarbiyaviy tizim samarador bo'lishini

ta'kidlab isbotlab bergan. U ijtimoiy jarayonga ta'rif berib, ijtimoiy jarayon imkoniyatlardan natijalarga o'tishga bo'lgan intilish ekanini qayd etgan.

Ibn Xaldun o'z qarashlarida jamiyatdagi barqarorlik, tenglik, adolat, mehr-oqibatning qaror topishini o'zining "birdamlik konsepsiyasida" ilgari surgan. Uning qayd etishicha, yolg'iz bir inson hayotiy vositalarni yaratish holati va qobiliyatiga ega emas, bunday holatga kishilar faqatgina bir-biriga yordam berish orqali nafaqat bevosita ishlayotganlarni, balki bilvosita boshqa katta guruh a'zolari ehtiyojini ham qondirishi mumkin. U o'zining "Muqaddima" asarida quyidagi xulosaga kelgan: "Agar odamlarga ularning tabiati va mohiyatiga ko'ra, ish tutish imkoniyati qo'yib berilsa, ular xudbin va yovuz bo'ladilar. Agar birortasi o'z tug'ishganining mulkiga ko'z olaytirsan, u yomonlik sari intilgan bo'ladi. Buni faqat hukmdor to'xtatishi mumkin. Hukmdor – bu jamiyat a'zolaridan biri bo'lib, boshqalardan o'z maqomi bilan baland turadi va odamlar bir-birlariga ziyon-zahmat yetkazmasligi uchun ularni boshqaradi. Shohlikning ma'nosi aslida mana shu" [1.112]. Chunki, allomaning bu boradagi qarashlarini uning shaxsiy faoliyatidan kelib chiqib, tahlil qiladigan bo'lsak, mutafakkir o'z siyosiy boshqaruv faoliyatida ro'y berayotgan voqea-hodisalarga aniq dalil, isbotlar asosida yondashib, ijtimoiy hayot muammolarini adolatli hal qilishga intilgani diqqatga sazovor. Shu bois jamiyat qonuniyatlari uning ijtimoiy ma'naviy, madaniy hodisa sifatidagi asoslari, davlat boshqaruvi va unda muayyan me'yorlarni vujudga kelishi to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Hech shubhasiz, Ibn Xaldunning ijtimoiy-siyosiy qarashlarini shakllanishiga buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy g'oyalari kuchli ta'sir ko'rsatgan. Zero, Forobiy tomonidan siyosat, davlat va hokimiyat to'g'risidagi fundamental g'oyalar batafsil ishlab chiqilgan. Bunda, Ibn Xaldun nazariyasiga mashhur mutafakkirlar, Ixvon as-Safo (X asr mualliflari), Abu Ali Ibn Sino (980–1037) va Ibn Ro'shd (1126–1198) larning ijtimoiy qarashlari hamda X asrda faoliyat yuritgan "Ixvon as-safo" guruhining risolalari kuchli ta'sir ko'rsatgan.

O'rta asr musulmon falsafasining vakillari siyosat muammolariga ko'pincha yunon falsafasiga, birinchi navbatda, Aflotun va Arastu qarashlariga izdosh hisoblanadilar. Yunon tilidan arab tiliga tarjima qilingan birinchi asar ham Aflotunning "Dialoglar"i hisoblanadi, bu ishni «Ixvon as-Safo» a'zolari amalga oshirganlar. Shuning uchun ham tasodifiy emaski, ularning ko'pchiligi siyosatni fozil shahar amaliyoti to'g'risidagi ilm-fan hisoblaganlar va bunday shaharga «fozil shahar» deb nom qo'yganlar. Ularning fikricha, bunday shahar nisbatan mustaqil, o'z aholisiga ega hududdagi muayyan jamoa yoki odamlar guruhi hisoblanib, ularning yashashi, umumiy maqsad va rahbariyati, ya'ni yagona hokimga ega kichik bir qishloqdagi arab xalifatchadir. Yunon siyosiy ta'limoti an'alarini musulmon siyosiy voqeligi bilan birlashtirish natijasida o'rta asrlik arab-musulmon falsafasining barcha masalalariga o'zining chuqur ta'sirini o'tkazgan.

Abu Nasr Forobiyning fikricha, siyosiy xokimiyat fozil shahar boshqarilishini tashkil etish va saqlab qolish uslublarini o'rganib, shahar ahlining, qay tarzda yaxshi holat va ne'matga erishishini va bu holatga yetishish, uni saqlab qolishning yo'llarini ko'rsatadi [3.167]. Ma'lumki, Forobiy o'z qarashlarini to'liq tarzda "Fozil davlat arbobining "hikmatli so'zlari" va "Fuqarolik siyosati" nomli asarlarida bayon etgan. Bu asarlarda u hokimiyat boshqaruvi xususiyatlarini ko'rib chiqishga katta e'tibor bergan. Forobiy davlatni baxt-saodatga yetishish sharoitini yaratuvchisi tarzida talqin etib, hokimiyatning 2 antonim turi: johillar va fozillar davlatini bir-biridan farqlagani diqqatga sazovordir. Uningcha, faqat fozillar hokimlik qiladigan shahar, ya'ni davlatda yashovchilar bilim va ma'naviy ne'matga tayanib baxt-saodatga erishadilar. Faqat

mana shunday davlatdagina boshqaruvchilar shahar manfaatlariga mos ish tutishga harakat qilishadi.

Demak, Forobiyning fozil shahar davlatida odamlar oliy ne'mat va unga loyiq yashash tarziga yeta olishadi. Mana shunday shahar –davlatning asosiy belgilari, uning «johillar» davlatidan tafovuti shundaki, undagi tartibotlar barqarorligi va yashovchilarning turmush tarzi farovonligi hokim -boshqaruvchilarning axloqiy fazilatiga bevosita bog'liqdir. Shu bois Forobiy "fozil shahar" - davlatida, ma'rifatli hokimga katta e'tibor qaratib, u shunday shaxski, o'zining shaxsiy sifat - fazilatlarini bilan jamoaga namuna sifatida hamisha xolis javob bera olishi lozim", deya ta'kidlagan.

Forobiy ushbu shaharni kishilar ongli birlashmasining yetuk darajasi, deb hisoblagan. Keyinchalik bunday yondashuv an'ana sifatida ko'pgina G'arb olimlari asarlarida davom ettirilgan. Shuningdek, Forobiy shaharlarning barcha tamaddunlar davrida iqtisodiy qonuniyatlari, ijtimoiy qoidalari urf-odatlarini, o'zlariga xos xususiyatlari va tillari bilan farqlanishini, xalqlarning o'zaro farqlari qandaydir azaliy va tashqi kuch tomonidan emas, balki jug'rofiy muhit ta'sirida, xususan, suv, havo, ma'dan, o'simlik kabilarning ta'sirida shakllangan [3.170], deb qayd etgan.

Buyuk donishmandning bunday fikrlari keyinchalik Ibn Xaldun qarashlariga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Forobiy jug'rofiy muhitni jamiyat shakllanishining asosi, deb hisoblasa, Ibn Xaldun esa ijtimoiy muhitni insoniyat tarixiy taraqqiyotining muhim omili sifatida baholagan. Shu nuqtai nazardan, Ibn Xaldun inson turmush tarzi, uning ma'naviyati, tabiati hamda fazilatli g'oyalari bilan bog'lab, real voqelikdagi hayotni tubdan yaxshilashda muhim, deb bilgan.

Xulosa. Yuqoridagi ishlarga asoslanib, shunday xulosaga kelish mumkinki, Ibn Xaldun faoliyatida jamiyat taraqqiyoti, uning farovonligi, adolat, mehr-oqibat, odamiylik, mehnatsevarlik kabi go'zal fazilatlarining shakllanishida, eng avvalo, buyuk siymolarning ma'naviy merosi kuchli ta'sir etganligi bilan ahamiyatlidir. Ularning qarashlari asosida buyuk mutafakkir jamiyat taraqqiyotini yuksaltirish yo'lida o'zining bor kuch g'ayratini safarbar etishga harakat qilgan. Shu jumladan, Ibn Xaldun qoldirgan noyob ma'naviy meros asrlar osha insoniyatning ma'naviy-ijtimoiy yuksalishiga xizmat qilib kelmoqda.

Адабиётлар/Литература/References:

1. ابن خلدون. المقدمة. الدار البيضاء. مصر. 1912.
2. Аристотель. Сочинения. –Москва: "Мысль". 1976. Т.4. - 550 с.
3. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: "Абдулла Қодирий", 1993. 330 б.
4. Sobirovich, T. B. (2021). The Strategy of Cultural Development in Central Asia During Amir Temur and the Temurids Dynasty. *Int. J. Sci. Res. in Multidisciplinary Studies*, 2021.
5. Turdiyev, B. S. (2021). Cultural and educational development of society in the scientific heritage of world philosophers. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 443-451.
6. Sobirovich, T. B. (2021). The national and universal principles of democracy in the Central Asian context. *International Journal of Advanced Research and Review*, 6(1), 30-34.
7. Sobirovich, T. B. (2023). Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan. *Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST)*, 7(1), 149-157.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).